

ГЕНЕЗИС ПРОБЛЕМИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ТА ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ

Гриньова М. В.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Диференціація навчання – це врахування індивідуальних особливостей учнів у тій формі, коли вони групуються за якимись особливими ознаками для окремого навчання. У такому випадку навчання відбувається за кількома різними навчальними планами й програмами. Диференціація створює найсприятливіші умови для індивідуалізації навчання, професійної орієнтації учнів. Індивідуалізація навчання – це мета, а диференціація – засіб її досягнення.

У педагогічній енциклопедії під індивідуалізацією навчання розуміють організацію навчального процесу, при якій вибір способів, прийомів, темпу навчання враховує індивідуальні відмінності учнів, рівень розвитку їх здібностей до учіння. Індивідуалізація навчання – це організація такої системи взаємодії між учасниками процесу навчання, за якої якнайповніше враховуються й використовуються індивідуальні особливості кожного, визначаються перспективи подальшого розумового розвитку й гармонійного вдосконалення особистісної структури, відбувається пошук засобів, які компенсували б наявні вади і сприяли формуванню особистості.

Індивідуалізація навчання – це більше педагогічний дидактичний принцип побудови системи відносин учня (студента) з учителем (викладачем у процесі навчання (В.М. Володько).

Здібності до навчання закладені в фізіологічних особливостях людини, її головного мозку. Ще І.П. Павлов умовно поділив людей на “мислителів”, “художників” і представників “змішаного типу”.

За В. Сікорським, природа поділяє дітей за рівнем розумового розвитку на типологічні групи: обдаровані (2-3%), здібні (15-18%), діти із задовільним розвитком (50-55%), із слабким розвитком (10-15%).

Научуваність є найбільш інтегративною характеристикою, яка диференціює учнів за їх здатність до учіння, за рівнем їх розумового розвитку. За здатністю до научуваності серед учнів можна виділити **три рівні**:

1. **низький**: учень не вміє відрізнити суттєві ознаки понять від малосуттєвих; нечітко пам’ятає формулювання понять і правил.
2. **середній**: учень іноді плутає суттєві ознаки з малосуттєвими, правильно формулює поняття, але недостатньо їх усвідомлює;
3. **високий**: учень диференціює суттєві і малосуттєві ознаки понять, пам’ятає і правильно відтворює основні теоретичні положення, здатний застосовувати їх в нових змінених умовах, має сформовану саморегуляцію навчальних дій.

Основним завданням закладу загальної середньої освіти є забезпечення оптимального розумового розвитку кожної дитини і вивчення її реальних можливостей з тим, щоб правильно спрямувати розумові зусилля учня на здобуття, досягнення відповідної професії.

За дослідженнями української вченої Г.М. Ісаєвої при правильній організації навчання близько 95% учнів можуть повноцінно засвоїти весь навчальний матеріал. Саме диференціація сприяє розв’язанню завдань оптимального формування особистості учня в процесі навчання.

Історико-теоретичний аналіз проблеми диференційованого навчання свідчить, що існує об'єктивний зв'язок і залежність між економічними і політичними умовами життя суспільства і втіленням ідей диференційованого навчання в практику школи.

У європейських країнах диференційоване навчання з'явилося в епоху капіталізму і мало практичну спрямованість у бік спеціалізації знань учнів. В кінці XIX століття активно відкриваються спеціалізовані навчальні заклади (торгові, технічні, сільськогосподарські). Зарубіжна школа має значний досвід диференціації навчання. З них можна виділити дві основні: гнучку, елективну (США, Великобританія, Болгарія), яка передбачає на певному етапі навчання вільний вибір предметів, для вивчення їх на базі ряду обов'язкових дисциплін, та жорстку, селективну, тобто фуркацію на старшому ступені навчання: вибір тих або інших напрямів (профілів) у гімназіях, коледжах після закінчення єдиного загальноосвітнього ступеня школи (Франція, Швеція, Польща та ін.).

У вітчизняній педагогіці ідею необхідності індивідуалізації навчання обґрунтував О.В. Духнович (1803-1865), один із перших професійних вчених-педагогів Західної України.

Початок теоретичного опрацювання індивідуального підходу до учнів як принципу навчання зв'язуємо з основоположником педагогічної науки і народної школи в Росії українським педагогом К.Д. Ушинським. Йому належить ідея здійснення індивідуального підходу в умовах колективної роботи класу, що не втратила актуальності на даний час. Погляди К.Д. Ушинського знайшли подальший розвиток в роботах М.І. Пирогова (1810-1881), Т.Г. Лубенця (1855-1936), А.С. Макаренка (1888-1939), В.О. Сухомлинського (1918-1970), Г.С. Костюка (1899-1982).

В Україні у 20-х роках нашого століття ідея диференціації змісту навчання знайшла своє втілення в створенні «профухилів» у школах II ступеня з метою забезпечення кадрами народне господарство. У 20-х роках були відомі два варіанти навчальних програм: для поглибленого вивчення природничо-математичних і словесно-історичних предметів. У 30-40-х роках до цих ідей ставились негативно. Із середини 50-х років диференціація знову набула практичного значення. Спочатку вона зводилася до позакласних факультативів, а після прийняття Закону про зміцнення зв'язку школи з життям з'явилися класи за інтересами учнів. Згодом запроваджувався в старших класах єдиний обсяг загальної середньої освіти і провідні профілюючі предмети.

У 60-ті роки диференціація відбувалася шляхом організації різних типів навчальних закладів середньої загальноосвітньої школи, професійно-технічного училища, середнього спеціального навчального закладу. У 1966 році спеціальною постановою були впроваджені дві форми диференціації – 1) за інтересами; 2) вибором майбутньої професії. Передбачалися факультативні курси у 7-10 класах та школи чи класи з поглибленим вивченням предметів.

Кроком у розвитку проблеми індивідуально-диференційованого підходу було застосування програмованого навчання, що досліджувалося вченими Ю. Кулюткіним, Г. Сухобською, І. Гуріковим, І. Підласим. Важливою передумовою розробки проблеми індивідуалізації освітньої діяльності стали численні дослідження дидактив.

З 1983/84 н. р. в експериментальних школах функціонувало чотири напрями підготовки: фізико-технічний, хіміко-технічний, біолого-технічний, гуманітарний. Особлива увага приділялася зв'язку навчання з виробництвом. Було створено програми трьох напрямів: вибір предмета для поглибленого вивчення, необхідної для його засвоєння близької дисципліни і прикладний курс. Трудове навчання проводилося з урахуванням

профільної школи. Недоліками цього періоду диференціації навчання було велике перевантаження учнів теоретичними знаннями, недостатнє програмне забезпечення.

Здійснення диференціації навчання в умовах стандартизації змісту вимагає нових підходів. Передусім вона повинна бути наскрізною для всіх етапів школи, мати зовнішній і внутрішній характер, здійснюватися на надійній діагностичній основі, а реалізація передбачати можливість вибору різних програм і педагогічних технологій.

На сучасному етапі в Україні розрізняються три рівні диференціації загальної **середньої освіти**:

- 1) за структурою системи освіти – заклади загальної середньої освіти, наукові ліцеї, професійні ліцеї, заклади фахової передвищої освіти тощо;
- 2) за змістом навчання – профільне, індивідуалізоване, спеціальне;
- 3) за характером диференціації навчального процесу – рівнева диференціація (внутрішня) і профільна (зовнішня).

Основна ідея диференціації – планування обов’язкових результатів навчання з певного предмету. Оцінка учня визначається не порівнянням з результатами інших учнів, а за попередньо визначеним етапом його якості знань. Реалізація цієї ідеї вчителем здійснюється через індивідуальний підхід, який включає такі напрями: вивчення вчителем особливостей розвитку кожної дитини: фізичного, психологічного, розумового; забезпечення прояву здібностей і обдарувань учнів; створення системи форм і методів, які б впливали на розвиток індивідуальності (інноваційні форми навчання, активні методи); залучення учнів до діяльності, яка відповідає їх інтересам.

Метою профільної диференціації є індивідуалізація навчання та діагностика інтересів і нахилів школярів. Профільна диференціація реалізується через створення профільних класів.

В основу здійснення особистісно-індивідуального навчання мають лягти ідеї гуманістичної парадигми особистісно-орієнтованої освіти та виховання, мета якої підтримати, розвинути людину в людині, закласти в ній механізм самореалізації особистості (В.Г. Кремінь).

В умовах особистісно-орієнтованого навчання між вчителем і учнем повинна бути організована співпраця, яка створює сприятливі умови для розкриття творчих можливостей дитини. Як визначає академік О. Савченко, співпраця між учителем і учнями повинна будуватися на основі ознак особистісно-орієнтованого навчання, а саме: зосередження на потребах учіння; діагностична основа навчання; переважання навчального діалогу; співпраця; співтворчість між учнями і вчителем; ситуація вибору і відповідальності; турбота про фізичне та емоційне благополуччя учнів; пристосування методики до навчальних можливостей дитини; стимулювання розвитку і саморозвитку учня.

Реалізація такої співпраці можлива за умов диференційованого навчання.

Перший рівень індивідуалізації навчання реалізується шляхом врахування загальних особливостей учнів на різних етапах навчання і розвитку.

Другий рівень індивідуалізації здійснюється засобами диференційованого підходу, при розподілі на уроках навчальних завдань з різним ступенем складності для груп учнів.

Третій рівень забезпечується шляхом організації навчального процесу, що базується на врахуванні індивідуальних особливостей учня і вчителя і створює сприятливі умови для їх продуктивної діяльності. Це найвищий рівень індивідуалізації навчання. Для здійснення такого навчання використовується індивідуальна робота. Завдання, зміст, методи і форми

індивідуальної роботи вчителя з учнями на уроці розроблені в працях В.Я. Забранського, Г.Г. Лисенко, П.В. Сісецького, Ю.І. Мальованого та ін.

Список використаної літератури

1. Дейніченко Т. І. Диференціація навчання в процесі групової форми його організації (на прикладі предметів природничо-математичного циклу) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Т. І. Дейніченко ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2006. – 21 с.
2. Дубинчук О.С. Диференційоване навчання: сподівання, реалії, проблеми / О.С. Дубинчук // Поч.шк.- 2004.- № 12.- С.10-14.
3. Педагогічні технології: теорія та практика Навчально-методичний посібник/ За ред. проф. М.В.Гриньової. – Полтава, 2012. – 232 с.

САМОСТІЙНА РОБОТА ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ХІМІЇ У СТАРШІЙ ШКОЛІ

Деркач А. В.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Однією з основних вимог до людини у сучасному світі є безперервне навчання. Шкільна освіта є першим етапом для учнів у набутті та розвитку навиків планування, самостійного опрацювання матеріалу та самодисципліни. Адже тільки через постійне навчання протягом всього життя людина може здобувати нові знання, актуалізувати свої компетенції і адаптуватися до нових обов'язків та викликів. Тому шкільна освіта, як невід'ємна і стартова умова для успішної кар'єри протягом усього життя, повинна розвивати здатність учнів до самостійного навчання для сталого неперервного розвитку [1].

Самостійне навчання учня можна визначити як таку форму опрацювання матеріалу, в якій учень, взаємодіючи з відповідними іншими особами, може приймати рішення, необхідні для задоволення своїх навчальних потреб. [2] У цілому, самостійна робота – це активна пізнавальна діяльність учнів, яка пов'язана з використанням ними отриманих знань для того, щоб знайти раціональні способи вирішення задач, запропонованих вчителем, а також це основний засіб розвитку, закріплення та актуалізації здібностей та навиків учнів, які надалі можуть бути використані у практичній діяльності [3].

Хімія є однією із найбільш важливих та цікавих дисциплін з-поміж природничих наук, яка забезпечує можливість учням отримати знання про фундаментальні процеси та закономірності їх протікання в природі. Крім того, оскільки хімічні реакції лежать в основі більшості процесів промисловості, медицини та повсякденного життя людини, засвоєння знань з цього предмету відіграє значну роль у формуванні світогляду старшокласників та ерудиції. Таким чином, самостійна робота учнів виступає невід'ємним інструментом освітнього процесу.

Виділяють п'ять основних компонентів рушійної сили досягнення навчальної самостійності старшокласників: ставлення до навчання, навчальна мотивація, атрибуція, впевненість і залежність від вчителів [1]. Детальний опис цих складових самостійної роботи в процесі вивчення хімії наведена в табл. 1.

Таблиця 1.

Компоненти рушійної сили навчальної автономії у процесі вивчення хімії.